

PAPP JÁNOS:

A DOLGOZÓK ANYAGI ÉRDEKELTSÉGÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

Egyetlen társadalmi rendszer sem létezhet és fejlődhet anyagi termelés nélkül. A termelés legfőbb mozgatói a termelőerők, a legfontosabb termelőerő pedig a dolgozó ember. »Valamennyi termelési szerszám közül — írja Marx — a legnagyobb termelőerő maga a forradalmi osztály.«¹ Hasonló gondolatot fejeznek ki Lenin szavai: »Az egész emberiség első termelőereje a munkás, a dolgozó.«² Ezért a dolgozók széles rétegeinek részvétele a termelésben mindenkor alapvető feltétele a társadalmi létnek, a társadalmi haladásnak. A dolgozók személyes részvételének jellege a termelésben, kedve és aktivitása a munkában azonban nagymértékben függ attól, hogy a munkát végző egyén — az adott termelési módtól meghatározva — *anyagilag* mennyire, milyen mértékben érdekelt munkájának eredményében, valamint milyen *erkölcsi* követelmények és normák szabályozzák a munkához fűződő viszonyát általában. Ezzel kapcsolatosan előljáróban szükséges megjegyezni, hogy különbség van anyagi érdekelttség és anyagi ösztönzés között. Az anyagi érdekelttség mindig a történetileg adott elosztási formákban jelentkezik, a javak ilyen vagy amolyan elosztásának függvénye, általában (vagyis nem minden esetben) velejárója. Az anyagi érdekelttség kiváltja az anyagi ösztönzést, amely fontos szerepet játszik a dolgozók tudatának, munkaerkölcsének formálásában s nem kevésbé társadalmi-gazdasági tevékenységének meghatározásában, vezetésében. Az alábbiakban az anyagi érdekelttség, az anyagi és az erkölcsi ösztönzés kapcsolatának, problémáinak néhány mozzanatát, mindenekelőtt a szocialista társadalomban, figyeljük meg és megkísérelünk következtetéseket levonni.

Ha történelmileg vizsgáljuk ezt a kérdést, azt tapasztaljuk, hogy az összközösségi társadalomban az anyagi érdekelttség elve *mindenkire* kiterjedően érvényesült, ami szükségszerűen következett a kollektíven végzett munkából, a termelőeszközöknek és a munka termékeinek közös tulajdonából. Az ösközösség embere a javak *egyenlő elosztásán* keresztül élvezte munkája gyümölcsét, ezért közvetlen érdeke volt a ráeső munka elvégzésén túlmenően a termelés állandó fejlesztése is. Természetesen az anyagi javak egyenlő elosztása nem szükséglet szerinti elosztást jelentett, ellenkezőleg, éppen a termelés rendkívül alacsony színvonala, a létszükségleti »cikkek« bőségének hiánya tette szükségessé az egyenlő elosztás érvényesülését. Mégis, mindazzal a kevésssel, amit a

¹ Marx: *A filozófia nyomora*. Bp. 1952. 169. l.

² Lenin: *Az I. oroszországi iskolán kívüli oktatási kongresszus*. V. I. Lenin Művei. XXIX. köt. Bp. 1953. 369. l.

dolgozók megtermeltek, maguk a dolgozók rendelkeztek, a termelés tehát teljes egészében a társadalom valamennyi tagjának érdekeit szolgálta. Mindezt előnyösen kiegészítette a munka primitív, kezdetleges pozitív erkölcsi értékelése, a munkával kapcsolatos magatartási szokások és közvélemény kialakulása. Ennek megfelelően nemcsak a közös munkába való bekapcsolódást várta el a horda vagy a nemzetség közössége az őstársadalom minden egyes tagjától, hanem azt is, hogy mindenki saját képességéhez, fizikai erejéhez, ügyességéhez és tapasztalataihoz mérten a legjobban elvégezze a rá háruló részmunkákat. Mindezek a tényezők kedvezően hatottak a termelés előrelendítésében, lehetővé tették, hogy a sivár, nehéz természeti és gazdasági körülmények között is fennmaradjon és előrehaladjon az emberi társadalom.

A magántulajdon kialakulásával és a társadalomnak osztályokra szakadásával lényeges változások történtek a munka anyagi és erkölcsi ösztönzésében. A rabszolgatartó társadalomban a dolgozókat már nem a személyes anyagi érdekelttség vagy erkölcsi belátás ösztönözte, hanem a rabszolgatartó által alkalmazott durva és leplezetlen fizikai erőszak *kényszerítette* munkára. A rabszolgarendszerben, ahol a termelőeszközökkel együtt a dolgozó ember is dolgoszámba ment és a rabszolgatartó tulajdonát képezte, a rabszolga teljesen érdektelenné vált munkája eredményében. Munkájának nemcsak többletermékétől, hanem a szükséges termék jelentős részétől is megfosztották s mindössze annyit kapott, hogy az éhhalált elkerülje és elhasználódott munkaerejét nagyjából pótolja. Az így kizsákmányolt, rabságban élő és lényegében az állat színvonalára süllyesztett rabszolga csak alacsony termelékenységgel, lassan és kedvetlenül dolgozott. Ehhez nagymértékben hozzájárult a rabszolgamunka hivatalos erkölcsi megítélése is, amelyből kitűnik, hogy a rabszolgatartók általában mélysegesen megvetették a rabszolgák által végzett durva fizikai munkát és szabad emberhez méltatlannak, erkölcsileg lealázónak minősítették. A rabszolgamunkának ez az erkölcsi leértékelése a fizikai és szellemi munka ellentétének fokozódásával — amely lényegében a rabszolgaságban vette kezdetét és az osztályellentétek egyik kifejezőjévé vált — az *általános* erkölcsi felfogásban egyre inkább megnyilvánult, a rabszolga munkája mindjobban a közmegvetés tárgya lett. Egyébként maga a rabszolga sem gondolkozott máskülönben saját munkájáról és élethelyzetéről. Gyűlölte a ráerőszakolt nehéz kényszermunkát és mindenáron szabadulni akart tőle. Számára ez a munka rabságot, kizsákmányolást és halált jelentett.

Amikor a rabszolgarendszer történetileg megérett a pusztulásra, a meg-növekedett termelőerők szükségessé tették olyan termelési viszonyok kialakítását, amelyek bizonyos fokig biztosítják a dolgozók anyagi érdekelttségét munkájuk eredményében. A középkori jobbágyság elődei, a kolonusok, majd később, a hűbériség általánossá válásával a jobbágyparasztsok, némileg valóban érdekelve voltak a munkában. A jobbágyparaszts, aki már rendelkezett kisebb saját gazdasággal, idejének egy részében önmagának dolgozhatott. Ugyanakkor annak megfelelően, ahogyan a munkajáradékot fokozatosan felváltotta a termék-, majd a pénzjáradék, lehetővé vált, hogy a jobbágy önállóbban rendelkezzen munkájával és idejével, valamint — termelési jártasságának és leleményességének felhasználásával — könnyítse magát a járadékok szolgáltatását. A jobbágyság munkához fűződő érdekelttsége ezáltal fokozódott, és munkájuk termelékenysége összehasonlíthatatlanul magasabb szinten mozgott, mint a rabszolgáké. Ennek ellenére mégis megállapítható, hogy a jobbágymunka kizsákmányolást és halált jelentett.

nyololásának szüntelen fokozódása, a jobbágyparaszt politikai jogfosztottsága, a földesúrtól való személyi függősége és egyéb tényezők, amelyek lényegesen befolyásolták a jobbágy munkavégzését, a dolgozók anyagi érdekelttségét a termelésben csak elenyésző mértékben tették lehetővé.

A dolgozók anyagi érdekelttségének területén a kapitalizmusban sem változik sokat a helyzet. A tőkésék ugyan előszeretettel hangoztatják, hogy a kapitalizmusban a jogilag szabad munkás nemcsak tetszőlegesen kiválaszthatja a számára legjobbnak ígérkező, a legnagyobb kereseti lehetőségekkel kecsegtető munkahelyet, hanem kimondottan érdekelt a munkatermelékenység, a munkaintenzitás növelésében, pontosabban: a tőkés vállalat jövedelmezőségének fokozásában is. Azonban egy pillanatilag sem kétséges, hogy a »munkás nyereségrészesedése a vállalati haszonban«, a »tőke demokratizálódása«, a »résztvényekkel rendelkező munkás« és hasonló burzsoá teóriák a dolgozók félrevezetését szolgálják, leplezik a kapitalista rendszer kizsákmányoló, népellenes lényegét. Ha összehasonlítjuk a bér munkás és a jobbágyparaszt anyagi érdekelttségét a termelésben, legfeljebb azt figyelhetjük meg, hogy a kapitalizmus termelési-gazdasági rendszere ügyesen kelti azt a tévhitet — amelynek egy ideig a dolgozók is csapdájába esnek —, hogy a bér munkás anyagilag messze-ménősen érdekelt a tőkésnek végzett munka eredményében. A munkabér különböző formája, de különösen az akkordbér valóban erősíti azt a látszatot, hogy a nagyobb és jobb munkateljesítmény emeli a dolgozók keresetét. De Marx éppen ellenkezőleg, felfedve a darabbér igazi lényegét, kimutatta, hogy a darabbér alkalmazása a tőkés profit növelésének eszköze és állandóan lejjebb szorítja a dolgozók életszínvonalát. »A darabbérnek... van egy olyan tendenciája, hogy egyéni munkabéreknek az átlagszínvonal fölé való emelésével magát ezt a színvonalat süllyessze.«³

Azon túlmenően, hogy a kapitalista gazdasági rendszer alapvető törvényszerűségei és kísérő jelenségei (gazdasági válságok, a reálbér csökkenési tendenciája, a piac anarchiája stb.) fékezik a dolgozók anyagi érdekelttségének megvalósulását, a munka erkölcsi ösztönzése is a kizsákmányolók osztályérdekeit szolgálja. Ez elég világosan kitűnik mind a feudalista, mind a kapitalista rend uralkodó osztályainak lényegében idealista, a valláserkölc alapján nyugvó munkaerőkölséből, amely szentesíti a dolgozók kizsákmányolását, az osztályok vagyoni egyenlőtlenségét, a fizikai és szellemi munka antagonisztikus ellentétét és mindazt, ami a munkával kapcsolatban az uralkodó osztályok számára előnyös. Ezért sem a jobbágyság, sem a proletariátus nem meritheti és nem is meríti a kizsákmányolók munkaerőkölséből munkája erkölcsi indítékait. Ellenkezőleg, ahogyan a dolgozók fokozatosan felismerik a munka történelmi jelentőségét a társadalom életében és saját szerepüket a munkában, ahogyan észreveszik a munkában az osztályelnyomás és kizsákmányolás alóli felszabadulásuk és egy emberibb, igazságosabb társadalom megteremtésének forradalmi eszközét, egyre inkább kikristályosodik saját munkaerőkölsük tartalma és ezt követik.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy a dolgozók anyagi érdekelttsége a termelésben, miután az ősközösség felbomlásával fokozatosan megszűnt, az antagonisztikus osztálytársadalmakban történetileg ismét csak lassan jön létre, leginkább a kapitalizmusban, de még ekkor is csak szűk, a tőkés profitszerzés által megszabott keretek között. A dolgozók elnyomására és kizsákmányolására

³ Marx: A tőke. I. köt. Bp. 1955. 514. l.

épült társadalmi rendszerek *objektíve* korlátozzák a dolgozók anyagi érdekelt-ségét a munkában, aminek oka mindenekelőtt a termelőeszközök kizsákmá-nyoló magántulajdonában, valamint az ettől függő elosztás módjában, formái-ban jelölhető meg. A marxista történelmi felfogás kimutatja, hogy a társadalom mindenkori gazdasági szerkezetének magvát képező tulajdonviszonyok azok, amelyek elsősorban és lényegében meghatározzák a társadalmi termelés jelle-gét, a javak kisajátításának és elosztásának módját s ezzel együtt azokat az arányokat, amelyek szerint a társadalom egyes tagjai részesülnek a meg-termelt javakból. A kizsákmányoló társadalmak elosztási rendszere a kizsák-mányoló, nem-dolgozó osztályok érdekeit szolgálja és teljesen vagy nagy mér-tékben kizárja a dolgozók anyagi érdekeltségének megvalósulását, ami éles el-lentmondásokat szül, különösen a társadalmi termelés és a dolgozói fogyasztás, a dolgozók szükségletei és a szükségletek kielégítésének lehetőségei között.

*

Teljesen új helyzet alakul ki a szocialista társadalomban, ahol a dolgozó nép gyakorolja a hatalmat és az alapvető termelőeszközök társadalmi tulajdon-ban vannak. A termelőeszközök szocialista tulajdona alapján az egész társa-dalmi termelés a dolgozó nép érdekeinek rendelődik alá, és gyökeresen megvál-toztatja a munkatevékenység jellegét. A szocializmusban a dolgozó ember mun-kája mentes a kizsákmányolástól, az émbertelenségtől és az elnyomástól; a mun-ka célja: a szocializmus gazdasági alaptörvényéből eredő feladatok megvalósítása, azaz a társadalom előrehaladásának, a népjólét szakadatlan emelésének, a társa-dalom valamennyi tagja sokoldalú fejlődésének biztosítása. Lenin szavaival, a szocializmus építésének időszakában a dolgozó ember számára »az évszázadokon át idegennek végzett munka, a kizsákmányolók javára folytatott kényszer-munka után először nyílik lehetőség arra, hogy *saját magának dolgozzék*, még-hozzá úgy dolgozzék, hogy a modern technika és kultúra minden vívmányára támaszkodik.«⁴ A szocializmusban egyre teljesebben megvalósul, mindennapos gyakorlattá válik, hogy a dolgozók saját maguk és egymás javára dolgoznak, munkájuk eredménye közvetlenül vagy közvetve visszajut hozzájuk, ezáltal állandóan javulnak mindennapi életkörülményeik, gyarapodik ellátásuk anyagi és szellemi kultúrája. A termelőeszközök társadalmi tulajdona tehát megszünteti a társadalmi termelés és a dolgozói fogyasztás korábbi, antagonisztikus ellent-mondását és közvetlen kapcsolatot, kedvező kölcsönhatást teremt közöttük. Ilyenképpen a szocialista rendszer szükségszerűen megvalósítja a dolgozók anyagi érdekeltségét a munkában és annak eredményeiben, mert ha a dol-gozók ténylegesen élvezhetik munkájuk anyagi hasznát és áldásos követke-zményeit, saját személyes érdekükké válik, hogy törekedjenek a termelés szaka-datlan fejlesztésére és mindenkor hiánytalanul, a legnagyobb lelkiismeretessé-gel hajtsák végre a rájuk bízott munkafeladatokat.

A burzsoá ideológusok gyakran hangoztatják, hogy a szocializmus kiöl minden munkaszenvédélyt a dolgozókból, megszünteti a munka ösztönző erőt, lehetetlenné teszi az »egyéni kezdeményezés«, a »szabad vállalkozás« érvénye-sülését, és ezért nem lehet tartósan életképes. Szerintük a szocialista gaz-

⁴ Lenin: *Hogyan szervezzük meg a versenyt?* V. I. Lenin Művei. XXVI. köt. Bp. 1952. 421. l.

dasági sikerek kényszerszolgálatán, gyilkos, emberről emberről teljesítmény-bérendszereken vagy olyan emberek munkáján alapulnak, akik csak azért dolgoznak, mert becsapták őket, elhitették velük a megvalósíthatatlan, a lehetetlen kommunista utópiákat. A dolgozók napról napra növekvő jóléte a szocializmusban, a szocialista rendszer humánus, őszintén emberi lényege azonban élő cáfolatát adja ezeknek a mesterségesen kiagyalt, hamis nézeteknek. A szocializmus többek között éppen abban különbözik a kizsákmányoló társadalmaktól, hogy gazdaságpolitikája következetesen és egyértelműen a dolgozó tömegek sokrétű anyagi és szellemi szükségleteinek kielégítését szolgálja. Ezzel viszont a munka olyan új, a néptömegek széles rétegeit átfogó anyagi és erkölcsi ösztönzőerőt hozza létre, amelyek — az egyéni és közösségi érdekeket szorosan összekapcsolva — megteremtik a dolgozók tudatos fegyelmétől, lelkesedésétől és hősiességétől áthatott szocialista munkát. A szocializmusban a munka ösztönzése embertelen, népellenes elvek és módszerek érvényesítésével nem történhet, hanem mindenekelőtt a javak elosztásának olyan módjával, amely *anyagilag* személyesen érdekeltté teszi a dolgozókat munkájuk eredményében. Ez a szocialista gazdaságpolitikának egyik nagyon fontos alapelve, amelyet kiegészít az a további követelmény, hogy elsősorban az anyagi ösztönzést kell megvalósítani és csak ezután, az anyagi ösztönzés *elsődleges* érvényesítése alapján lehetséges és kell is az erkölcsi és világnézeti ösztönzőket felhasználni a dolgozók munkára serkentésében és nevelésében.

Persze előfordul, hogy egyesek nálunk is rosszul értelmezik az anyagi érdekelttség elvét vagy hibásan alkalmazzák a gyakorlatban. Főleg két végletes álláspont merül fel leggyakrabban. Az egyik, amelyik megelégszik a dolgozók spontán lelkesedésével, így vagy úgy figyelmen kívül hagyja az anyagi érdekelttség szükségességét, lekicsinyli jelentőségét, vagy tévesen a tömegek kapitalista nyereszkesedésének eszközét véli felfedezni az anyagi érdekelttségben, és ezért kimondottan ellenzi. Pedig Lenin több ízben hangsúlyozta — és a szocialista építés tapasztalatai is igazolják —, hogy a dolgozók forradalmi lelkesedésére sokat lehet ugyan építeni, azonban a munka becsületes elvégzéséhez a lelkesedés önmagában kevés, sőt lelohad, kialszik, ha időközben nem párosul megfelelő anyagi ösztönzéssel. Üres álmodozók lennének, ha azt gondolnánk, hogy olyan korban, amikor a szocialista rendszer még nem eléggé fejlett ahhoz, hogy társadalmi alapokból közvetlenül minden személyes szükségletet kielégítsen, amikor jelentős különbségek vannak az egyes konkrét munkák között és a munka nem vált elsőrendű életszükségletté, a dolgozók többsége pusztán lelkesedésből, józan belátásból vagy egyéb *eszmei* indítékok alapján teljesíti kötelességét. Ezt más szavakkal úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a szocialista társadalmi-termelési viszonyok viszonylag még fejletlenek ahhoz, hogy a *személyes* anyagi érdekelttséget minden vonatkozásban felváltsa a *társadalmi* anyagi érdekelttség elve, azaz a társadalmi érdekek közvetlen és általános népi képviselője és ennek megfelelően túlsúlyra kerüljenek a munka erkölcsi ösztönzői. Márpedig, ha a szocialista társadalomban a dolgozók személyes, egzisztenciális anyagi érdekelttsége a legfőbb tényező, amely túlnyomórészt uralkodik az ember munkához fűződő kapcsolataiban, akkor teljesen indokolt és szükségszerű az anyagi érdekelttség elvének következetes érvényesítése, szükségszerű a népgazdaság minden jelentős ágát a személyes érdekelttségre építeni⁵ és gyű-

⁵ Lenin: *Az új gazdasági politika és a népművelési bizottságok*. V. I. Lenin Művei. XXXIII. köt. Bp. 1953. 53. l.

mölcsoztetni a belőle fakadó lehetőségeket. »Lenin politikai realizmusra tanít bennünket... Aki az anyagi érdekeltség elvét figyelmen kívül hagyja, az szubjektív megfontolások alapján jár el, átugrik egy szakaszt, kudarcra kárhoztatja a szocialista, a kommunista építés ügyét.«⁶ Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy szocializmusban az anyagi érdekeltség a dolgozók kapitalista nyereszkezdéséhez vezet-e, nem szabad elfelejtenünk, hogy a termelőeszközök társadalmi tulajdona, a népgazdaság tervszerű irányítása, az állami külkereskedelmi monopólium és egyéb tényezők egyre erőteljesebben csökkentik annak lehetőségét, hogy az egyéni haszonra való törekvés élesen szembekerüljön az össznépi érdekek megvalósításával, bár az egyéni és társadalmi érdek ellentmondása, különböző formában, sokáig megtalálható még a szocialista társadalomban is.

A másik végletes felfogás, ellentétben az előbbivel, túlságosan nagy szerepet tulajdonít a munka anyagi ösztönzésének és hajlamos megfedkezni a munkatevékenység erkölcsi vonatkozásairól. Pedig ez legalább annyira hibás elv, mint az egyéni anyagi érdekeltség időelőtti megszüntetése mellett kardoskodó álláspont. A szocialista módon végzett munka elképzelhetetlen anélkül, hogy hiányozzon a dolgozók tudatából, érzelmeiből a munka szocialista erkölcsi és világnézeti indítéka, hogy a dolgozók csak az anyagi, méghozzá csak a személyes anyagi haszon kedvéért fáradozzanak szívesen és ne sarkallja őket a közös érdekek önzetlen és odaadó szolgálata is, a külső és belső erkölcsi kényszer, hogy mindig jobban és jobban dolgozzanak. Lényegében az az álláspont helyes, amelyik a munka anyagi és erkölcsi ösztönzésének együttes alkalmazásában látja a megoldás kulcsát, miközben nem feledkezik meg arról, hogy *konkrét helyzetekben* az ösztönzés hol egyik, hol másik formája kerül előtérbe, bizonyul hatásosabbnak és célravezetőbbnek. Természetesen megjegyezhetjük, hogy — hosszabb távlatra előre tekintve — a szocialista társadalom felépítésének és a kommunizmusba való átmenet időszakában jelentékeny eltolódás megy végbe a munka erkölcsi ösztönzésének irányában és fokozatosan csökken (de a kommunizmusba való átmenet időszakában még egyáltalán nem szűnik meg) az egyéni anyagi ösztönzés jelentősége.

*

A szocialista országokban a személyes anyagi érdekeltségre alapozott gazdaságvezetés a gazdálkodás szükségszerű és *egyik* leghatékonyabb elve és módszere. Az anyagi érdekeltség tényleges megvalósulását a *munkaszerinti elosztás* szocialista elve teszi lehetővé. Legáltalánosabb értelemben véve ez azt jelenti, hogy az előállított javaknak bizonyos meghatározott része, ellentétben a kizsákmányoló társadalmak elosztásának jellegével, a szocializmusban nem a munkaerő értéke vagy a tőke szerint, hanem a végzett munka alapján kerül elosztásra.

Az elosztás elvei, formái objektíve mindig a termelés módjától, valamint a megtermelt javak mennyiségétől és minőségétől függenek. A kommunizmus első fokán, a szocialista társadalomban a termelőerők és a munka termelékenységének fejlettsége még nem biztosíthatja a kommunista, szükségletek szerinti elosztásnak megfelelő termékbőségét. Hiányoznak a kommunista elosztás szub-

⁶ Hruscsov elvtárs beszámolója az SZKP XXII. kongresszusán. A kommunizmus építőinek kongresszusa. Bp. 1961. 108. l.

jektív feltételei is: a munka még nem mindenki számára életszükséglet (ami teljesen érthető is, gondoljunk csak az erkölcsi éretlenség mellett a nehéz fizikai munka létezésére, a szakképzett és tanulatlan munka még fennálló különbségére, a viszonylag hosszú munkanapra stb.), a közösségi munka még nem általánosan magától értetődő emberi szokás, sőt elég gyakori jelenség a felelőtlen, hanyag viszony a munkához. Így tehát a munka szerinti elosztás elengedhetetlen objektív gazdasági szükségszerűség, törvény a szocializmus viszonyai között.

Feltétlenül elutasítandók mindazok a nézetek, amelyek a javaknak valamiféle más, a szocializmusban megvalósíthatatlan elosztását hirdetik. Ezek közül leginkább elterjedt napjainkban az egyenlő elosztás kispolgári eszméje. A kispolgári, burzsoá egyenlősdi irányzat hívei minden munkáért (legyen társadalmilag hasznos vagy hasznavethetetlen, egyszerű vagy összetett munka) egyenlő bért követelnek. Mondanunk sem kell, hogy az ilyen egyenlősdi káros, elítélendő felfogás. Nem kétséges, hogy gyakorlati alkalmazása teljesen demoralizálná, lezüllesztene a munkát, megszüntetné azokat a társadalmi ösztönző erőket, amelyek a szocializmusban a munka hiánytalan, becsületos végzésére lelkesíthetnek.

A javak szocialista elosztásának alapelve, hogy a fogyasztási alap egyéni fogyasztást szolgáló részéből mindenki csak a *végzett munkájának mennyisége és minősége arányában* részesedhet. Az egyenlő munkának egyenlő díj-
valamelyik nemhez, korhoz, fajhoz és nemzetséghez való tartozás nem befolyásolhatja. Ennek értelmében, aki többet és jobban dolgozik, nagyobb társadalmi megbecsülés illeti meg és többet élvezhet a társadalom vagyonából. Úgyisintén a munkahely megbecsülése, a munkának mindvégig maradéktalan teljesítése, egyáltalán mindaz, ami a munka magasabb minőségű gyakorlását tanúsítja különleges, megtisztelő díjazással nyer társadalmi elismerést.

A szocializmusban az elosztásnak ez az elve teljesen megfelel mind a társadalom, mind a dolgozók személyes anyagi érdekeinek. A dolgozók, a szocialista elosztási elvnek megfelelően, személyes felhasználásra közvetlenül megkapják (leggyakrabban munkabér, munkaegység formájában) munkájuk eredményének bizonyos részét, de a szocialista rendszer lényegéből adódóan, közvetve a munka összes produktuma a dolgozók javát szolgálja. Érthető, hogy ilyen elosztási viszonyok kedvezően hatnak az anyagi termelés gyorsütemű fejlődésére, a dolgozókat munkájuk állandó és becsületos teljesítésére, sőt a munkacélkitűzések túlteljesítésére ösztönzik.

A dolgozók munka szerinti, szocialista díjazása egyszerre humánus és célravezető. Humánus, mert az anyagi és a szellemi javak elosztásában mindenkire nézve egyenlő mértékkel mér, a társadalmilag hasznos egyéni munka mértékével, és tiltja, hogy bárki is a munka megkerülésével, mások félrevezetésével vagy kizsákmányolásával, tehát érdemtelenül hozzájusson a fogyasztási javakhoz. Célravezető, mert miközben anyagilag teszi érdekeltté a dolgozót a termelés tökéletesítésében, a munkatermelékenység növelésében és az ehhez szükséges feltételek megteremtésében, *nevelő hatása* is van, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy »a társadalom és állam a legszigorúbban ellenőrizze a munka mértékét és a fogyasztás mértékét.«⁷

⁷ Lenin: *Állam és forradalom*. Bp. 1949. 111. l.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szocialista elosztási elv humanizmusa még nem szünteti meg a dolgozók anyagi ellátottságának bizonyos fokú egyenlőtlenségét. Az »egyenlő munkáért egyenlő bér« követelményének gyakorlata, az *egyenlő* mérték alkalmazása *különböző* emberekre, akik a valóságban nem egyformák, nem egyenlők,⁸ hanem fizikai és szellemi adottságaikat, családi állapotukat stb. tekintve nagyon is egyenlőtlenek, mégha egyformán dolgoznak is, a valóságban az egyiknek ugyanazért a munkáért többet vagy kevesebbet juttat, mint a másiknak. Marx *A tőke*, *A gothai program kritikája* c. műveiben és Lenin, különösen az *Állam és forradalom* c. művében rámutattak arra, hogy az elosztásnak ezek a visszasságai a szocializmusban, a kommunizmus első fokán elkerülhetetlenek. De bármennyire is az »egyenlő munkáért egyenlő bér« joga még »polgári jog«, mert egyenlőtlenséget tételez fel,⁹ akkor is az emberi történelemben eddig nem ismert igazságos, humánus viszonylatokat hoz létre a javak elosztásának területén, kizárja az embernek ember általi kizsákmányolását és az egyének boldogulását, jólétét a teljesített munkára helyezi.

Ha az anyagi érdekelttség és a munka szerinti elosztás törvényének kapcsolatát elemezzük, kitűnik, hogy szorosan összefüggnek egymással. Ezzel kapcsolatban különösen fontos és időszerű vizsgálat tárgyává tenni azt a kérdést, hogy a javak szocialista elosztásának módja hogyan, miképpen fejti ki legnagyobb ösztönző hatását a tömegek cselekedeteire. Kiindulásul arra a tapasztalati tényre utalunk, hogy a dolgozók anyagi érdekelttsége a legtökéletesebben és mindenkire kiterjedően csak abban az esetben valósul meg, ha elvileg és gyakorlatilag kifogástalan az elosztás, az anyagi ösztönzés rendszere. A szocialista munka szerinti elosztás elvileg nem kifogásolható és gyakorlatilag is jól bevált a szocialista népgazdaság vezetésében, tehát ilyen értelemben megfelel az anyagi érdekelttség követelményeinek. Ennek ellenére — és nagyon helyesen — a szocialista államok gazdaságpolitikai szervei, a dolgozó néptömegek széles köreinek tapasztalataira és javaslataira támaszkodva, állandóan tökéletesítik a munkabérezés formáit és rendszereit. Ebben a tevékenységükben szem előtt tartanak jó néhány elvi követelményt és szempontot, amelyeknek felhasználása elkerülhetetlenül szükséges a munka és fogyasztás mértékének ellenőrzésében, illetőleg az elosztási rendszer és az anyagi érdekelttség, az egyes elosztási formák és az általuk kiváltott hatás összefüggésének tanulmányozásában és kedvező befolyásolásában.

Mik ezek a követelmények és szempontok? Nézzünk meg közülük néhányat, anélkül, hogy teljességre törekednénk ismertetésükben.

a) Az egyik ilyen követelmény a *differenciált munkabérezés* elvének betartása. Ennek értelmében a magasabb minősítésű munka (pl. szakmunka, technikus, mérnöki munka) az egyszerű munkánál, a különösen nehéz, nem egyszer életveszélyes fizikai munka (pl. szénbányászat, magasépítkezés) a viszonylag könnyebb fizikai munkánál, valamint a vezető népgazdasági ágakban (pl. kohászatban, gépgyártásban) és gazdasági egységekben végzett munka magasabb díjazást követel meg.

b) Az *elosztás különböző módozatainak, formáinak* (pl. munkabér, munkagység, jutalom) és a *munkabér formáinak* (pl. teljesítménybér, időbér) helyes megválasztása, a műszakilag megalapozott *haladó teljesítménynormák* alkalma-

⁸ Uo. 106. 1.

⁹ Uo. 106. 1.

zása a termelésben, a megfelelő *bértarifarendszer* felállítása és ennek alapján történő díjazás ugyancsak hatással vannak az anyagi érdekelttség megvalósulására, mégpedig alkalmazásuk konkrét körülményeitől függően, kielégítő vagy nem kielégítő módon.

Ha ezeket az elveket valamilyen formában megsértjük, komoly, negatív következményeket vonnak maguk után. Pedig ez elég gyakran előfordulhat és a hibák a legkülönbözőbb forrásokból táplálkozhatnak. Ha például túlságosan bonyolult, áttekinthetetlen a dolgozók részére a bérezés módja, akkor képtelenek felmérni azokat a követelményeket, amelyeket egy meghatározott, konkrét bér alapján velük szemben támasztanak. Az ilyesmi általános zavart, bizonytalanságot idéz elő a dolgozók körében, csökkenti felelősségérzetüket, vagy egyesek felesleges és erőfeletti áldozatokba, túlzásokba bocsátkozhatnak munkájuk elvégzése közben. Tehát nem elég, ha kellően differenciált, tagolt a bérezés rendszere, hanem egyszerűnek, könnyen áttekinthetőnek, közérthetőnek is kell lennie.

A differenciált bérezés gyakorlatában más fogyatékoságok is felléphetnek. Előadódhat, hogy egyes esetekben a munka díjazásának színvonalában *gazdaságilag* indoktalanul nagy, szembeötlő különbségek keletkeznek a fizikai és szellemi dolgozók, munkások és termelészövetkezeti parasztok, egyes szakmák, munkakörök stb. között. Kialakulhat az ellenkező véglet is, amikor a különböző munkák bérezésében, premizálásában, jutalmazásában az egyenlődsdi üti fel a fejét, holott hiányoznak az egyenlő elosztás feltételei. Nem ritkán előfordulnak olyan visszaélések és igazságtalanságok a bérezés körül, amelyek közül egynémelyik (pl. bércsalás) már kimondottan társadalomellenes tetteknek, azaz büntetendő cselekedetnek minősül. Nem különbek azok az esetek sem, amikor egyesek érdemtelen, elfogult, szubjektivistá túldíjazását, vagy a végzett munkát megillető bérkategória, status tudatos visszatartását tapasztaljuk. Ezzel kapcsolatban megemlíthető, hogy a megfelelő munkabér elérése, reális meghatározása sohasem egyoldali. Nemcsak a dolgozón (bár elsősorban rajta) múlik keresetének nagysága, ebben komoly szerepet játszanak mindazok az állami szervek és személyek is, akiknek hivatalból kötelességük, hogy mindenkor *helyesen felmérjék és értékeljék* a dolgozók által teljesített munka mennyiségét és minőségét. Nagy jelentősége van itt a vállalatok, intézmények igazgatósága és a dolgozó között létrejött kollektív szerződésnek, amely elsősorban jogilag meghatározza és szabályozza mindkét fél számára többek között a munkára és a munkabérre vonatkozó jogok és kötelességek betartását.

Gyakorlatilag mindig komoly figyelmet és elemzést igényel annak megállapítása, hogy a munka szerinti elosztás egyes módozatai mikor, melyik munkakörben és társadalmi rétegnél, milyen mértékben biztosítja a dolgozók anyagi érdekelttségét. Ez annál is inkább fontos, mivel az elosztási módozatok, mint anyagi érdekeltségi formák,¹⁰ *különböző ösztönző hatást* váltanak ki a dolgozóknál, ami nagyon érzékenyen rányomja bélyegét a dolgozók egész társadalmi-gazdasági cselekvésére, mindenekelőtt azonban a termelőmunkára. Ezért különösen fontos annak ismerete, hogy az anyagi ösztönzés összehatásának kialakításába miképpen játszanak közre a jól vagy rosszul kiválasztott és alkalmazott elosztási (anyagi érdekeltségi) formák, a munka társadalmi-gazdasági

¹⁰ Hegedüs András: *Az anyagi érdekelttség szerepe a gazdasági irányításban.* (Vita-indító előadás.) Kézirat. Bp. 1962. 5. l.

körülményei, valamint annak a társadalmi rétegnek gondolkozási módja, tudati-ideológiai viszonyai is, amelyre az elosztás egyik formáját éppen alkalmazzuk. Tehát követelmény, hogy a munka szerinti elosztásnak mindig olyan módzatait válasszuk ki és használjuk fel, amellyel a *legnagyobb* ösztönző hatást lehet elérni a különböző társadalmi rétegeknél és a más-más munkakörben vagy az ugyanazon munkát magasabb vagy alacsonyabb szinten teljesítő dolgozóknál.

A felsorolt néhány hiányosság csak tört része a bérezés körüli kisiklásoknak, mindenesetre kötelességünk mindegyik ellen erélyesen fellépni és a minimumra leszorítani jelentkezéseiket. Ezzel egyidőben be kell tartani mindazokat a követelményeket, amelyek lehetővé teszik a bérezés zökkenőmentes, helyes végrehajtását. A munkabér a jobb munkára ösztönzés hathatós eszköze, de ellenkező hatást is kiválthat, ha a szocialista elosztási elvet valamilyen formában megsértjük.

c) Az elosztási, az anyagi ösztönzési rendszer belső fejlettsége, szervezettsége és dinamikája lényegesen megszabja a szocialista elosztás érvényesülésének minőségét, azonban vannak egyéb gazdasági és társadalmi tényezők is, amelyek jelentősen befolyásolják az anyagi ösztönzés hatékonyságát. Egyetlen jelenség példájával is igazolhatjuk állításunkat.¹¹ Ismeretes, hogy a javak munka szerinti elosztása általában pénzformában jelenik meg. Ha ez így van, akkor nyilvánvaló, hogy az egyes elosztási formák ösztönző hatása nemcsak attól függ, hogy milyen munkáért jár nagyobb díjazás, hanem attól is, hogy a dolgozók a megkapott munkabérért valóságosan *mit és mennyit* vásárolhatnak saját maguknak. Minél magasabb a pénz vásárló ereje és a dolgozók reálbére, minél inkább hozzájutnak a dolgozók a keresett cikkekhez, a magasabb élet-színvonalat biztosító javakhoz (gondoljunk a magánlakás-építkezések, a magángépkocsik, a háztartási gépek vásárlásának lehetőségeire), az elosztás pénz-formái annál jobban alkalmasak az ösztönzés funkciójának betöltésére.

d) A dolgozók pénzjövedelmének felhasználási lehetőségeit objektív társadalmi-gazdasági körülmények ténylegesen megszabják. Azonban kétségtelen, hogy a jövedelem felhasználásának módja, milyensége, hogy valaki mit és mennyit vásárol keresetéből ez az egyénen is múlik. Éppen ez, vagyis a rendelkezésre álló munkabérből a szükségletek kielégítésének egyéni módja, felfogható úgy, mint olyan *szubjektív* tényező, amely az említett objektív körülmények mellett, úgyszintén befolyásolja az elosztás formáinak egyénekre gyakorolt hatását. Minél igényesebb, magasabbszintű szükségletek kielégítésére használják fel a dolgozók keresetüket, annál inkább értékelik az anyagi ösztönzés jelentőségét, fokozottabb mértékben igyekeznek helytállni a munkában és mindjobban megfelelni a munkahely által támasztott követelményeknek. A kívánalmak és igények hasznossági és létfontossági értéksorrendje azonban erősen különbözik egyénenként. Ezért a szocialista társadalom, közelebről az egyes intézmények, munkakollektívák, szocialista közösségek egyik el nem hanyagolható feladata, hogy a dolgozókat mind családi, mind személyi vonatkozásban a szocialista életkultúra színvonalának elérésére szorgalmazza.

e) Végezetül, nem utolsó sorban fontos követelmény a szocialista elosztás végrehajtásában, hogy a »mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint« elvet teljes egészében tekintsük. Gyakori hiba, hogy sokan megelégednek azzal, ha biztosítottak látják, illetőleg ha sikerül megoldani a javak mun-

¹¹ Uo. 10—11. l.

ka szerinti elosztását. Elszakítják egymástól a *képesség* szerinti munkavégzés követelményét, a javak munka szerinti elosztásának követelményétől, holott a szocialista társadalom fejlődése megköveteli mindkettőnek egységben való megoldását. Ennélfogva a szocializmusban csak az olyan anyagi ösztönzési rendszer tekinthető megfelelőnek, jónak, amelyik nemcsak egyszerűen az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét tartja szem előtt, hanem a *képességek kifejlesztésére* és a képességeknek mindegyiknek megfelelő, szocialista *alkotó munkára* is ösztönöz.

Ez mindenképpen — a tudati, erkölcsi ösztönzésektől eltekintve — a fentebb említett differenciált munkabérezés elve alapján oldható meg. A különböző munkaterületek, szakmák helyes értéksorrendje (amelyet a konkrét munkák népgazdasági és szociális jelentőségének, bonyolultságának stb. megfelelően állíthatunk fel) és a dolgozóknak ennek alapján történő díjazása, azt eredményezi, hogy minden dolgozó igyekszik szaktudását, ismereteit és képességeit gyarapítani és átültetni a termelés folyamatába. Hangsúlyozzuk, hogy az anyagi ösztönzésnek a képességek, a sokoldalú egyéniség kifejlesztésére kell hatnia, a szocialista embertípus kialakítására, akinek munkaeredményei nem annyira a munkabér, a jutalmazások ilyen vagy amolyan formája, hanem egyre inkább képességei szerint születnek meg. Természetesen nem feledkezhetünk meg arról, hogy a szocialista társadalom, fejletlenségéből következően, még nem biztosíthatja teljesen, hogy mindenki képességeinek, érdeklődésének legjobban megfelelő munkaterületen dolgozzon (ez szükségszerű »igazságtalanság«, amely a kommunizmusban megszűnik) és nem áll módjában az sem, hogy a képességek maximális és sokoldalú kifejlesztéséhez szükséges anyagi és szellemi javakat a társadalom tagjainak rendelkezésére bocsássa. Mégis, a szocialista társadalmi-termelési viszonyok alapján véve lehetőséget adnak, mégpedig fokozódó mértékben, a képességek fejlesztésére és kihasználására, amelyben nagy szerepet játszanak a különféle vezetési és ösztönzési formák és módszerek.

*

Az anyagi ösztönzés mellett nagy szerepe van a munka *morális* ösztönzésének is, mégpedig fokozódó mértékben, mivel a kommunizmus felé közeledve az egyéni anyagi érdekelttség elve mindegyiknél elveszíti érvényét. A munka erkölcsi indítékai kívülről (a társadalom részéről) és belülről (magából az egyénből) indulhatnak el, és mindegyik jelentős hatást gyakorol a dolgozók munkavégzésére. De felvetődik a kérdés, hogy az erkölcs milyen módon ösztönöz, hogyan nyilvánul meg hatása a munkában? Ezzel kapcsolatban van egy eléggé elterjedt vulgáris felfogás, amely szerint az erkölcsi tényező hatása kimerül abban, hogy az egyén szívesen respektálja a társadalmi elismeréseket, kitüntetések, dícséreteket és főleg ezért dolgozik rendesen. Nem tagadjuk, ezért is, hiszen az a tény, hogy a szocialista társadalom munkája alapján mindenkit erkölcsi elismerésben, vagy elmarasztalásban részesít, serkentőleg hat, pozitív befolyást gyakorol az egyének társadalmi-gazdasági cselekvésére. Mégis, mindez önmagában kevés. A szocialista munkaerkölcs nyilvánvalóan több és más, mint az erkölcsi elismerés vagy jutalom reményében végzett munka. Ilyen értelemben, ha a szocialista munkaerkölcs sokféle összetevőjét vizsgáljuk, elsősorban éppen az egyén egoista, önző énjével szembenálló erkölcsi mozzanatokat emelhetjük ki, mint amelyek a munka szocialista erkölcsiségű megítélésében uralkodó és meghatározó jelentőségűek. Az első kommunista szombatok a Szovjetunióban —

amelyekben Lenin meglátta az élenjáró dolgozók kisszámú csoportjának »nagy kezdeményezését« az új, szocialista erkölcs megszületésében — a szocialista munkaversenyek, újító- és más mozgalmak, amelyeket a dolgozók indítanak el a munka jobb, termelékenyebb végrehajtása érdekében, pregnánsan példázzák, hogy a dolgozók nemcsak személyes érdekeiket tartják már szem előtt.

A szocialista erkölcsiségű, világnézetű dolgozót elsősorban nem a nyilvános, formális társadalmi elismerés utáni vágyakozás hajtja előre, hanem sokkal inkább az a tudat, hogy hasznos tevékenységet fejtsen ki a társadalom érdekében, hogy minél becsületesebben elvégzett munkával járuljon hozzá a társadalom vagyonának gyarapításához. Tehát, amikor a szocialista munka erkölcsi ösztönző erőiről beszélünk, akkor mindenekelőtt a szocialista munkaerkölcs, sőt az egész szocialista erkölcs alapvető normáiból fakadó ösztönzésekre gondolunk. A szocialista munkaerkölcs feltétlenül tartalmazza annak felismerését és követési készségét, hogy a társadalom számára végzett munka erősíti a szocialista rendszer gazdasági, politikai potenciáját, védelmi képességét, növeli a közjólétet, ami által az egyéni törekvések és célkitűzések is gyorsabban, teljesebben megvalósulnak. Tartalmazza továbbá a munkafegyelem tudatos vállalását, az elmaradottak elvtársi, baráti segítségét, az élenjárók utolérésére való törekvést és még jó néhány normát és követelményt. Az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott pártprogram a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexében »a társadalom javára végzett lelkiismeretes munka« követelményével és az ezzel szorosan összefüggő »aki nem dolgozik, ne is egyék« elvvel tömören kifejezte a szocialista és a kommunista munka alapvető erkölcsi normáját. Ezen előjáró megjegyzések után a továbbiakban az anyagi és erkölcsi ösztönzés kapcsolatának néhány vonatkozására mutatunk rá.

a) Az anyagi ösztönzés szocialista módszere az egyik leghatásosabb eszköz a szocialista munkaerkölcs (és tudat) kialakításában. Helyes alkalmazása a munkával kapcsolatban olyan érzelmeket és erkölcsi felfogásokat vált ki a dolgozóknban, amelyek egyre inkább megfelelnek a szocialista építőmunka követelményeinek és az egyén érdekeinek. Lehetővé teszi, hogy létrejöjjön a dolgozók munkához való új, szocialista viszonya, hogy megszeressék és megbecsüljék a munkát és feladatuknak tekintsék a munka színvonalának szakadatlan és gyors emelését.

A termelőfolyamatban az anyagi ösztönzésnek ez az erkölcsformáló szerepe természetesen a legnagyobb konkrétsággal nyilvánul meg. Így példának megemlíthető, hogy a dolgozók az anyagi ösztönzés hatása alatt állva, feltétlenül előbb vagy utóbb a munkafegyelem egyre tudatosabb és önként vállalt betartására törekednek, mivel a munkafegyelem a precíz, zökkenőmentes, magas termelékenységű, sok hasznot nyújtó munkának legelső feltételei közé tartozik. A tudatos fegyelmezettség ugyanakkor a munkához való viszony erkölcsi követelménye is, amelyet tehát az anyagi ösztönzés sajátos módon megerősít a dolgozóknban. Vagy például ismeretesek a csoportos és a kollektív anyagi érdekeltiségségi formák, amikor egyes munkabrigádok vagy a vállalat összes dolgozója anyagilag kollektíven érdekelt a munka végeredményében. Ilyen esetekben a kollektívák anyagi érdeke is fűződik ahhoz, hogy a munkabrigádok, az üzemrész vagy vállalat minden tagja a lehető legnagyobb intenzitással és termelékenységgel dolgozzon. Ezért segítik, felkarolják, ösztönzik egymást, mindent elkövetnek a legjobb munkaeredmény elérése érdekében. Az egészséges kollektív szellem, az elvtársi kölcsönös segítség megvalósítása az egyes közös-

ségeken belül ugyanakkor a szocialista munkaerkölcsnek is egyik fontos követelménye. Ebből a két kiragadott példából is látható, hogy az anyagi ösztönzés szocialista módszere kedvezően hat a szocialista munkaerkölcs kialakulására, hogy az anyagi ösztönzés erkölcsi ösztönzőket teremt és nem gyengíti, ellenkezőleg: erősíti az erkölcsiek érvényesülését.

b) Az anyagi ösztönzés erkölcsalakító szerepe nem csupán a munkaerkölcsben nyilvánul meg, hanem a munkaerkölcson keresztül, közvetve többnyire kihat más erkölcsi területre is, és befolyásolja az ember erkölcsi életének sokféle megnyilatkozását. Gyakran pedig az anyagi ösztönzés közvetlen hatását fedezzük fel némelyik erkölcsi jelenségben. Bizonyításul legyen szabad ismét csak egy ismert körülményre hivatkoznunk, arra, hogy a jól végzett munka jutalma, anyagi ellenszolgáltatása objektíve általában csökkenti (természetesen jogi, már kialakult erkölcsi és egyéb tényezőkkel egységben) az olyan cselekedetek lehetőségét, amelyek közellenesek, és mint ilyenek, a szocialista erkölcsnek is ellentmondó tetteknek nyilváníthatók (pl. lopás, elzüllés, stb.) De ezenkívül a szocialista anyagi ösztönzés révén új tartalommal telítődik meg a régi etikai fogalmak egész sokasága is. Az anyagi ösztönzés közrejátszik az anyagi lét formálásában és így a lét által meghatározott erkölcsi tudatban is jelentős változásokat idéz elő.

c) Természetesen nemcsak az anyagi ösztönző erők fejtik ki hatásukat a dolgozók erkölcsi életére, hanem az erkölcsi tényező is visszahat az anyagi ösztönzés rendszerére. Ez főleg abban jut kifejezésre, hogy a szocialista társadalom erkölcsi tudatszférája határozza meg közvetlenül az anyagi ösztönzés *erkölcsi tartalmát*. Megszabja azokat az erkölcsi elveket és normákat, (pl. a szocialista munkaerkölcsnek, az elosztás humanizmusának, a kollektívizmusnak stb. normáit), amelyek nélkül az anyagi ösztönzés szocialista szellemű megoldása lehetetlen volna.

Az anyagi ösztönzés erkölcsi szabályozása, vezetése, ellentétben jogi szabályozásával, nem államhatalmi kényszer útján, hanem a megfelelő közvélemény kialakításával történik. Az erkölcsi tényező, a közvélemény befolyásoló szerepe különös súllyal merül fel az anyagi érdekeltég *egyéni* megítélésének irányításában, tehát abban, hogy a szocialista társadalom minden polgára helyesen *értelmezze és helyesen alkalmazza a gyakorlatban* az anyagi érdekeltég elvét. Ezzel kapcsolatban a szocialista erkölcs félreérthetetlenül leszögezi a követendő, helyes elveket, amelyek messzemenően alkalmasak az egyéni törekvések és az össznépi, általános érdekek koordinálására.

A szocialista erkölcsi felfogás megengedi, sőt kötelezően előírja, hogy mindenki saját erejéhez, tudásához mérten szorgalmasan törekedjék életkörülményeinek, családjá anyagi helyzetének javítására. De ez a törekvés nem lehet azonos a kapitalista vagyonharccsolással, a magántulajdonosnak meggazdagodás utáni törekvésével. A dolgozókat nem vezérelheti olyan megfontolás, hogy a lehető legkevesebb munkával és ha kell, mások könnyörtelen letiprása és tönkretétele árán jussanak minél nagyobb jövedelemhez. A szocialista rendszerben a személyes anyagi érdekeltégnek nem lehetnek ilyen önző, embertelen, antiszociális jellemzői. Mindebből következik, hogy legteljesebben csak abban az esetben válhat a személyes anyagi érdekeltég a társadalmi és egyéni érdekek összeegyeztető tényezőjévé, ha az egyes személyek életviszonyaiban és gondolkodásában megszűnnek a magántulajdonosi, kispolgári tendenciák és a dolgozók tudatában megszületik és győzedelmeskedik az a felismerés, hogy az egyéni

boldogulás legfőbb alapja a szocialista közérdekek hűséges és következetes szolgálata.

d) A munka anyagi és erkölcsi ösztönzése között ellentmondások keletkezhetnek, amelyek megoldása vagy elhanyagolása mindenkor erősen befolyásolja a termelőmunka folyamatát. Ilyen ellentmondás, ha hiányzik az objektíve szükséges arány az anyagi és erkölcsi ösztönzés között. Előfordulhat olyan eset is, hogy a munkabér kiszabása az egyénre nézve hízelgő, anyagilag ösztönző, de társadalmi, erkölcsi megítélésében az illető teljesen jogtalanul élvezi a részére megállapított munkabért vagy jutalmat. Vagy más esetben az arányosságot egyesek úgy értelmezik, hogy minél magasabb fizetést kap valaki, munkája erkölcsi megítélése is annál értékesebben esik latba. Holott ellentmondás lehetséges a munkakör társadalmi hasznossága és az ezzel járó munka elvégzésének minősége között; néha az alacsonyabb fizetésű dolgozók munkája magasabb erkölcsi megítélést érdemel. Mindezek persze csak kiragadott előfordulási lehetőségek, de mégis jól látható belőlük, hogy ilyen és hozzájuk hasonló jelenségek a társadalmi munka komoly fékjeivé válhatnak, ha időben nem figyelünk fel rájuk és megoldásukat nem tesszük lehetővé. »A munka anyagi és erkölcsi ösztönzőinek helyes összeegyeztetése hatalmas alkotóerő a kommunizmusért vívott harcban.«¹²

*

Az egyéni anyagi érdekeltségre már a szocializmusban jellemző, hogy fokozatosan megszűnő tendenciát mutat. Állandóan nő azon szolgáltatások, javak nagysága, amelyeket a társadalom tagjai között ingyenesen, tehát nem az egyénileg teljesített munka szerint osztanak fel. A társadalmi alapoknak gazdagodása, a termékek bőségének növekedése, valamint a munkának egyre inkább életszükségletté válása azok a tényezők, amelyek elsősorban idejétmúltta teszik a személyes anyagi érdekelttség elvét. Az SZKP XXII. kongresszusa azonban rámutatott arra, hogy még a kommunizmus építésének időszakában is jó ideig szükség van a munka szerinti elosztásra, a népjólét emelésének sokáig ez marad a fő formája, sőt állandóan tökéletesíteni kell rendszerét, mechanizmusát, miközben egyre jobban kiszélesedik a társadalmi fogyasztási alapokból történő szükségletkielégítés, tehát a javak ingyenes elosztása. »A kommunista egyenlőség elveinek megvalósításához vezető út — a munka anyagi ösztönzőinek helyes összekapcsolása a társadalmi alapokból történő növekvő elosztással.«¹³ A személyes anyagi érdekeltséget ennek során — a csoportos és kollektív (vállalati) anyagi érdekelttségi formák széles körű kibontakozásán keresztül — lassanként felváltja teljesen a *társadalmi* anyagi érdekelttség elve. A kommunizmusban a munka anyagi ösztönzése általánosul a társadalom egészére nézve, a személyi érdekelttség helyébe az összeredekelttség lép, az egyén anyagi érdekelttsége a munkában lényegében a kollektív anyagi érdekek közvetlen képviseléseként szerepel. A társadalmi anyagi érdekelttség kapcsolódva a dolgozók kommunista munkaerkölcsével, a munka legmagasabbrendű ösztönzését teremti meg az emberi társadalom történetében.

¹² A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. A kommunizmus építőinek kongresszusa. Id. kiad. 433. l.

¹³ Uo. 157. l.

Янош Пан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МАТЕРИАЛЬНОЙ ЗАИНТЕРЕСОВАННОСТИ ТРУДЯЩИХСЯ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

Принцип материальной заинтересованности значительную роль играет в социалистическом хозяйстве, поэтому не неожиданно, что в последние годы в экономической и философской литературе социалистических стран все больше можно читать о нём. Данная статья прежде всего указывает на то, что практическое применение принципа материальной заинтересованности является одним из самых стимулирующих факторов социалистической работы.

В введении подчеркивается, что рабочее настроение, производственная активность и размах трудящихся во всяком общественном строе в большой степени зависит от исторического характера материального и морального стимулирования работы. В первобытном обществе принцип материальной заинтересованности действовал ещё на каждого человека и сочетался с благоприятным моральным стимулированием. После распада первобытного общества материальная заинтересованность трудящихся в производстве постепенно прекращалась и в антагонистических обществах, больше всего в капиталистическом хозяйстве действует в узких рамках, определенных барьером.

Материальную заинтересованность трудящихся в работе и её результатах, относительно предыдущим обществам, социалистическое общество обеспечивает в самой большой мере. Принципом материальной заинтересованности социалистическая экономическая политика сознательно и планомерно пользуется в управлении народного хозяйства и не менее стимулировании и воспитании работников.

Личная материальная заинтересованность при социализме осуществляется прежде всего через принцип распределения материальных благ по труду. Между личной материальной заинтересованностью и принципом распределения по труду существует тесная связь и действуют друг на друг. Один из задач социалистических экономических управляющих аппаратов именно найти и правильно применить те требования, которые регулируют и приводят в гармонию связь материальной заинтересованности и принципа социалистического распределения. Главная цель: создание такого механизма распределения, который — при социалистических производственных отношениях — имеет самое большое стимулирующее влияние на каждого работника. В тоже время можно осветить связь материального и морального стимулирования труда. В связи с этим статья не занимается подробно вопросами морального стимулирования труда, только указывает на несколько стимулирований.

Наконец автор рассматривает вопрос о том, как формируется социалистическое распределение благ в периоде строительства коммунизма. По мнению автора близкая к коммунизму всё более прекращается принцип личной материальной заинтересованности и постепенно сменяется с принципом общественной материальной заинтересованности и моральным стимулированием труда.

ÜBER EINIGE FRAGEN DER MATERIELLEN INTERESSIERTHEIT DER ARBEITER IM SOZIALISMUS

Das Prinzip der materiellen Interessiertheit spielt in der sozialistischen Wirtschaft sehr wichtige Rolle, und so ist es nicht überraschend, wenn man in den letzteren Jahren in der volkswirtschaftlichen und philosophischen Literatur der sozialistischen Länder immer mehr darüber lesen kann. Dieser Artikel weist in erster Linie darauf hin, dass die praktische Anwendung der materiellen Interessiertheit eine der wirksamsten Anspornungen der sozialistischen Arbeit sei.

Der Artikel betont in der Einleitung, dass die Arbeitslust, Produktionsaktivität und Enthusiasmus der Arbeiter in jedem Gesellschaftssystem in nicht geringem Masse von dem geschichtlichen Charakter der materiellen und sittlichen Anspornung der Arbeit abhängig sei. In der Urgemeinschaft kam das Prinzip der materiellen Interessiertheit auf alle Menschen sich verbreitend, und noch dazu in Verbindung mit günstiger sittlicher Anregung zur Geltung. Die materielle Interessiertheit der Arbeiter an der Produktion hörte aber mit der Auflösung der Urgemeinschaft stufenweise auf, und wurde von den antagonistischen Klassengesellschaften durch die kapitalistische Wirtschaft unter den durch den Profiterwerb bestimmten engen Rahmen am meisten wieder zur Geltung gebracht.

Die materielle Interessiertheit der Arbeiter an der Arbeit und anderen Ergebnissen wird im Vergleich mit den früheren Gesellschaftssystemen durch die sozialistische Gesellschaft am vollständigsten gesichert. Die sozialistische Wirtschaftspolitik benutzt das Prinzip der materiellen Interessiertheit bewusst und planmässig in der Leitung der Volkswirtschaft und nicht weniger in der Anregung und Erziehung der Wertätigen zur Arbeit.

In dem Sozialismus verwirklicht sich die persönliche materielle Interessiertheit in erster Linie durch das Prinzip der Verteilung der Güter nach der Arbeit. Zwischen der persönlichen materiellen Interessiertheit und dem Prinzip der Verteilung nach der Arbeit besteht ein enger Zusammenhang und die beiden sind in Wechselwirkung miteinander. Eine wichtige Aufgabe der Verwaltungsorgane der sozialistischen Wirtschaft besteht eben darin, die Forderungen aufzufinden und richtig zu verwenden, die den Zusammenhang zwischen der materiellen Interessiertheit und dem Prinzip der sozialistischen Verteilung regeln und in Einklang bringen. Die Hauptzielsetzung ist: die Ausbildung eines solchen Verteilungsmechanismus, mit dem man — unter den sozialistischen Produktionsverhältnissen — auf alle Werktätigen die grösste materielle anspornende Wirkung ausüben kann. Zur selben Zeit ist es wichtig auch den Zusammenhang zwischen den materiellen und sittlichen anspornenden Kräften der Arbeit zu erklären. Der Artikel beschäftigt sich in Verbindung damit mit den Fragen der sittlichen Anspornung der Arbeit eingehend nicht, deutet nur auf einige Züge der Wechselwirkung der materiellen und sittlichen Anspornung.

Der Artikel beschäftigt sich schliesslich mit der Frage, wie sich in der Periode des Aufbaus des Kommunismus die sozialistische Verteilung der Güter gestaltet. Je näher man dem Kommunismus gelangt, um so mehr wird — meint der Verfasser das Prinzip der persönlichen materiellen Interessiertheit aufhören, und an seine Stelle wird stufenweise das Prinzip der gesellschaftlichen materiellen Interessiertheit und ausschliesslich die sittliche Anspornung der Arbeit treten.